

MISKOLCZY AMBRUS

CIORAN NAGY SZÍNEVÁLTOZÁSA

■ Cioran nagy színeváltozása az áttérés a román nyelvről a franciára. Ezt úgy adta elő a különböző riportokban, hogy 1947-ben Dieppe-ben éppen Mallarmé egyik költeményét akarta románra fordítani, amikor hirtelen „valami forradalom ment végbe bennem”,¹ rádöbbsent, hogy ez a fordítás abszurd vállalkozás, és felöltött a költői kérdés: „minek olyan nyelvre fordítani, amelyet senki sem ismer?” És „akkor elvettem a saját nyelvemet. Franciául kezdtem írni, és ez kezdetben nagyon nehéz volt, mert a francia nem illik a vérmérsékletemhez: vad és részeg nyelvre van szükségem. A francia számomra kényszerzubbony.” De „a nyelvcserevel felszámoltam a múltamat: teljesen megváltoztattam az életem”.² Tekintsünk el a kisebb pontatlanságoktól, hiszen már korábban is írt kisebb cikkeket franciául, még akkor is, ha úgy nyilatkozott, hogy tíz éven keresztül nem írt franciául.³ Sőt már 1946 júliusában közölte szüleivel, elhatározta, hogy francia író lesz, és 1947 márciusában már jelezte, hogy kész az első francia könyve.⁴ (Egyébként) 1948–49-ben még az egyik román emigráns folyóiratban megjelentetett néhány cikket.⁵ A színeváltozás nem pillanatnyi megvilágosodás eredménye volt, hanem régóta érlelődő folyamat. Cioran már amikor 1934 áprilisában felvetette Románia színeváltozásának követelményét, jelezte, ha ez illúzió, Románia problémája nem létezik számára, és hogy ne legyen illúzió, az ifjúságnak életstílust kell változtatnia. 1945 után az ifjúság is megtette, ő is, annál is inkább, mert börtön és halál várt volna rá. Párizsban legfeljebb marginalizálás és marginalizálódás. Mindig is a félrecsúszott ember szerepében tetszelgett. A félrecsúszást, félresiklást, a kudarcot valósággal magasztalta. Így érdekesebbé tudta magát tenni, és a félrecsúszottak között ő volt az első.

Szakított Romániával, az ország és saját múltja nyelvével. Kicsit úgy járt el, mint azok a politikusok, akiket Károly király úgy jellemezett, ha nem válnak be

számításaik, „készek a teljes színeváltozásra vagy annak ajánlására”.⁶ De ezek csak átálltak az éppen győztes félhez. Ő a remetszerepet választotta, és kétségtelen, hogy a cél a múlt felszámolása volt. Eliadén kívül minden korábbi legionárius kapcsolatát megszakította, a románok társaságát kerülte. Ionescut, aki vele nem akart találkozni, megengesztelte, annak hangsúlyozásával, hogy megváltozott. Szüleinek 1946 áprilisában megvallotta: „Minden eszme – alapjában véve – abszurd és hamis; nem maradnak csak az emberek, akik olyanok, amilyenek, eredetre és vallásra való tekintet nélkül. Ebben a vonatkozásban sokat változtam. Azt hiszem, soha sem fogok egyetlen ideológiát sem felkarolni.”⁷ Öccsének is jelezte, minden közéleti tevékenység „időpocsékolás”, és „az ember, ha meg akarja őrizni szellemi méltóságát, el kell felejtse kortársi minőségét. Milyen messze voltam ettől a tudástól 20 éves koromban. Minden ember saját temperamentumának az áldozata.”⁸ És míg ő megúsza a börtönt, bár állítólag rövid időre őt is bebörtönözték, Aurel hét évet kapott legionárius mivolta miatt. „Ez – írta szüleinek – nemcsak Relunak csapás, valamennyiünknek az. Mennyi megpróbáltatás vár még rá! Beleborzadok abba, hogy nem értette meg, nem kell részt vennie tovább is abban a mozgalomban, amely csak szerencsétleneket csinált. Hányszor mondtam neki, hogy tartsa magát távol! Íme, hová vezet az abszurd hűség. Tudom, nincs semmi jogom őt vádolni, de örökre vigasztalan maradok e miatt a szerencsétlenség miatt. [...] Az élet az Ördög által kitalált gonosz komédia.”⁹ Egy vigasza volt, a szabadság. Nélkülözött, állást hosszabb időre nem vállalt, legfeljebb alkalmi munkákat, diákmenzára járt, de szabadnak érezte magát, a szabadság nála azonban társadalmonkívüliség volt, mentesség minden kötöttségtől. Sohasem folyamodott francia állampolgárságért. És nyugodtan vallhatta: „Az egyetlen érték, amelyben hiszek, az a szabadság.”¹⁰ Vi-

szont több változatban is nyugtázta, a társadalom nem bocsátja meg az embernek a szabadságot, elvárja, hogy szervilis legyen vagy zsarnok.¹¹ Életstílusa megfelelt az általános egzisztencialista kódnak, amelyben kiemelt helyet foglalnak el az olyan folyamatok és állapotok, mint a szorongás, az autenticitás, a választás. „A szorongás – írta – nem meghatározásom része, hanem a meghatározásom.”¹² Ugyanakkor autentikus életet élt, mert ezt választotta, és egyben saját sorsát is élte, ami determinált, de akinek sorsa van, az vállalja. Közben az egzisztenciális revelációk kínálják a megörökíthető írói élményt.

Cioran színéváltozásával lezárult hosszú kamaszkora, igaz, időnként az örök kamasz szerepében villant fel. Most talált magára, amikor felöltötte a francia nyelv kényszerzubbonyát, és egyben román pályáját franciául játszotta le. Hiszen legtöbb francia könyve egy-egy román műnek a folytatása, az első francia könyve az első romának. És újra és újra tudatosította, hogy el kell kerülnie Heidegger nyelvteremtő példáját.¹³ A francia nyelv is segítette. „A nyelv más mentalitást kényszerít az emberre.”¹⁴ „A nyelv haza”¹⁵ – visszhangozta Wilhelm von Humboldt népszerű megjegyzését, miközben magát hazátlannak nevezte majd mindegyik interjújában. Amikor Mihail Sebastian az *Ámítások könyvét* recenzálta, megjegyezte, hogy a könyvet „bármely vidor bíráló csak idézeteivel nevétségessé tehetné”.¹⁶ Francia könyveiről viszont ez már nem mondható el; talán azért sem, mert a világ is egyre nevésegebb. 1941-ben Franciaországról érkekezve jól felismerte a helyzetet: „Franciaország egy patetikus és cinikus Paul Valéryt vár, aki az abszolút ürességnek és tisztánlátásnak a művésze.”¹⁷ Ezt a szerepet tökéletesen játszotta, mintha neki találták volna ki.

1949-ben valósággal berobbant a francia irodalomba első francia könyvével, amelynek előszór az lett volna a címe: „Negatív gyakorlatok”, a végleges viszont: *A bomlás kézikönyve* lett. Cioran maga is ezt a könyvét *A kétségbeesés csúcsein* című első könyve folytatásának tartotta. Csak míg a csúcsokról a fasiszta szakadékkba vezetett az út, most olyan csúcsokra, ahonnan széttekintve az élet nyomorúságait nagyobb távlatokból szemlélve, jobban el lehetett viselni.

Cioran kézikönyve válasz a divatba jött szorongáskultuszra. És mindez jó stílusban. A jó stílus jelentőségét Párizsban ismerte fel. El is élcelt azon, hogy ez a fogalom nem is létezik németül vagy románul. A jó stílus francia sajátosság. Ebben akarta felülmúlni a franciákat, miközben idegen akcentusát sohasem tudta levetkőzni.¹⁸ Gondosan másodrangú írókat olvasott a 17–18. századból. Nem akarta, hogy a klasszikusok hassanak rá, miközben klasszikussá váló gondolatokat vetett papírra. A kamaszszerepből átlépett a bohócéba, de nem akármilyenbe, mint ezt is megírta: „Udvariasságból elfogadom az életet: az örökös lázadás rossz ízlésre vall, mint az öngyilkosság pátosza. Hűszévesen az ember szidja az eget és az ocsmányságot, amit az takar, aztán belefárad. A tragikus póz nem áll jól csak meghosszabbított kamaszkornak és nevétségességnek; de ezernyi próbán kell átmenni, hogy eljussunk a közöny bohóckodásához.”¹⁹

Nem tudni, hogy Cioran alaposabban megforgatta a *Mein Kampf*ot, valószínű Németországban csak kézbe vette, ha már olyan lelkesen nyilatkozott Hitlerről. Nem tudni, fennakadt-e a szeme azon, hogy a Führer – a Róma bukásáról értekező Mommsen kifejezésével élve – a zsidókat „a bomlás fermentumának” nevezte. Műve vádirat és apológia. Nyílt vádirat a kor ellen és önmaga rejtett apológiája. Mint Jeni Acteriának írta: „Valamiféle búcsú az örökölt és öntudatlanul ápolat illúzióktól, a metafizikai száműzetés valamiféle elmélete filozófiai pretenciók nélkül”, hiszen – hangoztatta – a filozófiát „névésegebbnek” tartotta, mint bármikor.²⁰ Valójában a lírizmussal szakított, amivel korábban részben fizikai bajait ellensúlyozta, részben a totalitárius nacionalista diktatúra utópiáját díszítette, az egyéni szabadság felszámolásának kilátását ezzel tette elviselhetőbbé. „Mi a bukás – fakadt ki –, ha nem valamely igazság hajszolása és a bizonyossága annak, hogy meg is találtuk, valamely dogma iránti szenvedély, lehorgonyzás a dogmában? Az eredmény a fanatizmus – olyan súlyos teher, ami az emberben felkelti a hatékonyság, a prófécia és a terror iránti hajlamot –, lírai lepra, ami által megfertőzi a lelket, aláveti, eltiporja vagy fellelkesíti.”²¹

Nem véletlen, a *Combat* című lap kritikusa így üdvözölte a szerzőt: „Íme, itt

van, akit vártunk, a koncentrációs táborok és a kollektív öngyilkosság idejének prófétája, akinek eljövételét a semmi és az abszurd filozófusai készítették elő, ő a rossz hír hordozója.”²² Vázsonyi Vilmos, aki ismerte Ciorant, és kedves emberként őrizte emlékezetében, mondta nekem egyszer 1994-ben, hogy nem tudja, hányan haltak meg Auschwitzban, nem is érdeklí a számháború, de azt tudja, hogy családjából senki sem tért vissza, viszont *A bomlás kézikönyve* felszabadító hatást gyakorolt rá, mert amikor olvasta, végre nem kellett optimistának lennie.

A könyvnek felszabadító hatása lehetett mindazokra, akik szakítani akartak múltjukkal. Kétségtelen, Ciorannak szerencséje volt, hogy múltját nem ismerték. Ő viszont ismerte, és emésztette magát. Életművének legjobb jellemzése szerint „Ciorannak nem lett volna életrajza »Románia színeváltozása« nélkül, nem lett volna, mit rejtegetnie, mitől félnie és miért magyarázkodnia”.²³ Szakított vasgárdista múltjával, de nem tudott attól elszakadni. Viszont állandóan felülvizsgálta. Újraolvasta *Románia színeváltozását*, és némi elégtétellel jegyezte meg, hogy sehol sem említi a Vasgárdát.²⁴ Ez igaz, de nem kell a sorok között olvasni, egyértelmű: a színeváltozás hordozója és megvalósítója csak az lehetett. A nagy problémát antiszemitizmusa jelentette. Fel is jegyezte: „Kisebbségi érzésem az örülettel volt határos. Lehetetlen nem érezni ezeken az oldalakon a zsidók iránti titkos szenvedélyt és a románnak lenni reménytelenségét és szegénységét.”²⁵ És ezek után öccsének arról írt, „olykor egyenesen komikusnak érzem, hogy megírhattam a »Színeváltozást« – már nem érdekel”.²⁶ Csakhogy mást igen, és ezért neki is újra és újra szembesülnie kellett múltjával. „Szerencsétlenségem abban áll – írta Comarnescunak –, hogy azt hittem, a *lélek* minden, amikor a *szavak* az igazi istenek.”²⁷ Ez a keserű fel- és félreismerés azt sugallja, hogy szerinte totalitárius érzései, indulatai helyesek voltak, csak a szavak köntösével és színével volt baj. A szavak istenítése a posztmodern szövegkultusz kontextusába illeszkedik. Csakhogy a valóság nem szöveg.²⁸ Amikor 1950-ben kitört a koreai háború, pánikba esve körbeszaladta ismerőseit, és tudatta, itt az idő, meneküljenek. Kofferjét mindig készenlétben tartotta. Később is félt.²⁹ Attól is, hogy előveszik egykori fasiszta

könyvét. És még 1973-ban is azt írta öccsének, hogy e könyv elkészítése helyett „jobb lett volna sétálni az égerfák alatt... A lelkesedés a delíriumnak egyik formája. Mi ebben a betegségben szenvedtünk, és senki sem hiszi el, hogy meggyógyultunk.”³⁰ És miért hitte volna. Aurel Cioran soha nem tagadta meg a Vasgárdát. Ő újra és újra gyónt, de fasiszta múltjából mindig csak egy-egy részlet idézett fel, vagy az egészet ítélte el, úgy, hogy azt sokan mások is magukra vonatkoztathatták, és végül felmentést kaphatnak valamennyien a történelemtől. *A bomlás kézikönyve* tele van ilyen rejtett önféltkező és önfelmentő vallomásokkal. Például már az első mondat: „Önmagában minden eszme semleges vagy annak kellene lennie; de az ember életre kelti, belevetítve lángolását és örületét, és ezzel az eszme megromlott, hiedelemmé vált, beilleszkedik az időbe, esemény formáját ölti: a logikából az epilepsziába való átmenet bevezetett... Így születnek az ideológiai, a doktrínák és a véres bohózatok. // Mi, ösztönös bálványimádók, feltétlenül tesszük álmaink és érdekeink tárgyait. A történelem a hamis Abszolútumok felvonulása, ürügyeknek emelt templomok egymásutánja, a szellem lealacsonyítása a Bizonytalanság előtt.”³¹ Személyes vallomás *A Renegát* portréja: „Emlékszik arra, hogy valahol megszületett, hitt a honi tévedésekben, elveket hirdetett, és tüzes ostobaságokat hirdetett. Elpirul ettől... és azon van, hogy megtagadja a múltját, valós vagy álmódott hazáit, zsigeri igazságait. Békére csak akkor lel, ha megsemmisítette magában az állampolgár utolsó reflexét és örökölt lelkesedését. [...] És az Élet megbocsátana neki, ha legalább megszeretné azt a káoszt, amelyben színre lépett. De ő megtagadja a lázas kezdeteket, kezdve a sajátjával, nem tartván meg a világból csak hideg emlékezetet és udvarias sajnálatot.” Hogy végül elmondhassa: „Soha többé már nem találkozom saját magammal”, és „boldogan fordítja maga ellen megmaradt gyűlöletét, és még boldogabb azért, mert – *bocsánatával* – megsemmisíti az embereket és a dolgokat.”³² Már mint kitörli emlékezetéből, akiket el akar felejteni, és mindazt, amire nem akar emlékezni; de mivel mások nem biztos, hogy megbocsátának, marad a félelem, és mint *A bomlás kézikönyvét* követő 1952-es művében, *A keserűség szillogizmusai*

ban írta: „Mindenki a maga félelmébe zárkózik – saját elefántcsonttoronyába.”³³

Márpedig még valamikor az ötvenes évek elején megpróbált ezen felülkerekedni, és nekilátott egy kimerítő számvetésnek *Az én országom* címmel. „Jóval a harminc előtt elfogott a szenvedély országom iránt, reménytelen, agresszív, kilátástalan, mely éveken át gyötört. Én országom! Mindenáron kötődni akartam hozzá, de nem volt mihez. Semmi valósat nem találtam jelenében és múltjában sem.” És ekkor leírta és rögtön kihúzta „Gyűlöltem.” Majd így folytatta: „Dühömben jövőt tulajdonítottam neki, kidolgoztam ennek részleteit, szépítgettem, anélkül hogy hittem volna benne. Végül megtámadtam ezt a jövőt, meggyűlöltem: köptem az utópiámra.” Immár örületnek tartotta, hogy hazájának Franciaország sorsát és Kína népeességét kívánta. De „örületemtől szenvedtem, egyáltalán nem ingyenes delírium volt ez, mert egészségem megrendült”. Sőt szenvedni is akart, és megvolt az ürügy, pusztába kiáltó próféta lett, miközben – írás közben is látnia kellett – nem egyedül törte magát, és másokat is el-elfogott a kétely. „Kétségbeesett banda voltunk a Balkán szívében. Kudarca voltunk ítélve, és kudarcunk egyetlen mentességünk.” Jellemző, ahogy utólag is magányosnak érezte magát a Vasgárdával szemben, ugyanakkor azonosult vele, majd megint eltávolodott, aztán történeti indokoltóságát érzékeltette, némi borzongással téve ezt, hogy megint felmentse: „Akkortájt valamiféle mozgalom alakult, amely meg akarta reformálni még a múltat is. Egy pillanatig sem hittem benne őszintén. De ez a mozgalom volt az egyetlen jele annak, hogy országunk más is lehet, mint egy fikció. És kegyetlen mozgalom volt ez, az őstörténet és a próféta, az ima és a revolver misztikájának keveréke; minden hatóság üldözte, és azt akarta, hogy üldözzék. Mert elkövette azt a megbocsáthatatlan hibát, hogy jövőt képzelt el annak, aminek nem volt. Minden vezetőjét megölték, tetemüket kivették az utcára: volt sorsuk, ami felmentette az országot, hogy neki is legyen. Örültségükkel megváltották hazájukat. Mert vérengző mártírok voltak. Hittek a gyilkosságban: meg is ölték őket.” Nem kétséges, ebben a szövegben megdicsőültek a vasgárdisták, hiszen „sorsuk volt”. Ciorannál a sors az autentikus lét, annál is inkább, mert ez a sors „vad Port-Royal”

sorsa – olvashatjuk még. Port-Royal kolostora az abszolutizmussal szemben álló janzenisták központja lett, egyik hangadója az a Pascal volt, akit Cioran valóságban bálványozott. A Vasgárda–Port-Royal párhuzam a legionárius mozgalom mennybe menesztésével ér fel. Az emlékezés közben mintha valamiféle transzba esett volna az emlékező, aki azért gondosan elhallgatta azt, hogy a mozgalom 1938-as lefejezése, majd 1939-es megtizedelése után 1940 szeptemberében a legionáriusok hatalomra kerültek, pontosabban az addigi második vonalbeliek és velük az alkalom szülte harcosok, az úgynevezett „szeptemberiek”, akik káosszal fenyegető anarchiába süllyesztették az országot, amikor majdnem négy hónapon keresztül gyilkoltak, garázdálkodtak, fosztogattak, és amit tudtak, bezsebeltek. Cioran – aki visszavonult a közírástól – is hazatért, és míg korábban, az 1930-as években útitársként szította a hangulatot a maga – a legionárius nyelvezettől különböző – nyelvéen fogant írásaiban, most már beszállt a kórusba, igaz, külön hangon, de immár mozgalmi embernek tekinthető módon. Ez az 1940-es szereplés volt a legkínosabb. Ebben a gyónásában is elég ügyesen elkente, amikor arról értekezett a továbbiakban, hogy megérezte a mozgalom bukását, azt, ahogy ezek „vérszomjas álmódózók” nem győzhetnek, elbukhatnak, és bukásukkal az ország bukását „testesítik meg ideális formában”. Ő pedig a kettős bukásért hevült. Mert: „Ostoba az, aki húsz és harminc éves kora között nem kötelezi el magát a fanatizmusnak, az őrjöngésnek, az örületnek. Nem liberális az ember csak akkor, ha megfáradt; a demokrata, aki eszére hallgat.” A fiataloknak szükségük van vére, üvöltésre, felfordulásra, barbárságra. „Amikor fiatal voltam, egész Európa az ifjúságban hitt, egész Európa a fiatalságot belelökte a politikába, az államügyekbe. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy az ifjú teoretikus, fél-filozófus, és mindenáron esztelen »eszmény« kell neki.” Ők pedig, akiket Európa sarkában megvetett és lenézett a világ, azt akarták, hogy beszéljenek róluk. „Egyesek ezért revolvvert használtak, mások a legrosszabb abszurditásokat eszelték ki, a legvadabb elméleteket.” Így „improvizáltuk saját sorsunkat, nyíltan lázadtunk saját semmink ellen. És nem féltünk a nevetségességtől.” A csalódottság lett „végül a törvényünk...”

országunk színvonalára hullottunk vissza”. Ezzel Cioran megtalálta a mentesítést arra, amit maga is már menthetetlennek tart, felfoghatatlannak, és ezért már nem is tudja saját múltját elképzelni. „És amikor visszagondolok szenvedélyeimre, akkor énem egész őrjöngésére, tévedéseimre, elragadtatásaimra, intoleráns, hatalmi és véres álmainkra, arra a természetfölötti cinizmusra, amely hatalmába kerített, szenvedéseimre a Semmi-ben, esztelen virrasztásaimra, úgy tűnik nekem, hogy valami idegen embernek a rögeszméit veszem számba, és döbbenet veszem tudomásul, hogy ez az idegen én voltam.” Könyvét, amelyben olyan hévvel támadta meg az országot, mint addig senki, egy örült bolond agyszüleménynek minősítette. Visszajára fordított szerelem, ellentétes bálványimádás hatotta át a tagadást. (Más szóval *Hassliebe*, gyűlölet-szeretet). „Olyan volt, mint egy gyilkos himnusz vagy egy hazátlan hazafi üvöltő teóriája.” Cselekvő örület vezette őt, miközben senkit sem gyűlölt. Az ország népe „az állampolgárok két kategóriájából állt: a nyomorultak, akik kitétek szinte az egész országot, és néhány sarlatán, néhány parazita, akik azok nyomorát szákmányolták ki.” Ezeket elpusztítani nagyon is lehetséges volt, de nem felelt meg „ambícióimnak”. Az ősök ellen fordította dühét. Aztán gyűlölete „a szomszéd megvetésétől a kozmikus anarchiáig terjedt”. Az örület létszükségletévé vált. Arra a gondolatra, hogy bármi is létezhetett, anélkül hogy törődne az én rombolást célzó akaratommal, dührohamok fogtak el, éjszakákon át remegtem. És akkor értettem meg, hogy az ember gonoszsága miért haladja meg messze az állatét.” Az emberben tehetetlensége miatt halmozódik a gyűlölet, míg az állat gyorsan levezeti gyűlölete tárgyán, és nem is fordul saját maga ellen. De az emberé a végén önnön-magának gyűlöletévé válik. „Így történt velem: saját gyűlöletem központja lettem. Gyűlöltem országomat, minden embert és a világmindenséget, nem maradt más, mint magam ellen fordulni: ezt tettem a kétségbeesés kerülőútján.”³⁴

A sors kis elmélete című eszmefuttatásában ki is írta magából az országra vetített öngyűlöletét. Még azt is honfitársai szemére vetette, hogy „meghalt bennünk a majom”.³⁵ Ezzel és még további írásai-val aztán ki is váltotta maga ellen a romániai sajtókampányt. Apja is levélben kér-

lelte, ne folytassa hazája és népe szidalmazását, de a fiú nem olvasta el a levelet,³⁶ hiszen alapvetően saját magát szidalmazta. És aztán megállapította öccsének: „Az egyetlen okos dolog, amit ebben az életben tettem, az volt, hogy hátat fordítottam eredetemnek...”³⁷

Sikerrel járt? Viszont sikerült átpoétizálnia legionárius múltját. Sőt még azt is bemutatni, hogy miként sikerült hasznosítania, hiszen felismerte az emberi gonoszság jellegét. A gyónás célja a megtisztulás és a megbánás. Ez a stílusgyakorlat csupán önmegtágadás és önfelmentés, a gyűlölet és az öngyűlölet stílusgyakorlata lett. Méghozzá az ország iránti gyűlöleté is, bár – láttuk – ezt gondosan ellensúlyozta azzal, hogy öngyűlöletét kétségbeeséssé szublimálta. Az egészszel viszont a frivolitás határát is túllépte, és nem is közölte, nyilván több megfontolásból sem. Ha közli ezt az írását, az emigráns legionáriusok keményen megtorolták volna, például Hitler cikkeire emlékeztetik. Ezzel viszont kitétte volna magát annak, amit Leo Strauss *Reductio ad Hitlerum*-nak nevezett.

Viszont 1952-ben az egyik baloldali folyóiratban³⁸ *Az én országom* egyes elemeire emlékeztető cikket tett közzé, amelyből hiányoztak a személyes mozzanatok.³⁹ (Egyik 1971-es román titkosrendőrségi feljegyzés szerint a cikk élesen antilegionárius.⁴⁰) Könyveiben állandóan utalt legionárius múltjára, mintegy eljátszott vele. Például *A zsarnokok iskolájában* című esszéjében, amelyet 1956 után vetett papírra. (*A Történelem és utópia* című kötetben jelent meg, előtte *Barátain, a zsarnokok* címmel tette közzé az egyik folyóiratban.⁴¹) Ebben – Nietzsche nyomán – a politika kísértését szinte általános, természetes emberi ösztönnek nyilvánította, mindenképpen mindenhatóknak. Olyannak, amelynek a birtokosa több, mint a másik, aki nem tudja, mi az. Mert: „Aki nem ismerte a kísértést, hogy az államban ő legyen az első, semmit sem fog érteni a politika játékból, abból, hogy egyesek másokat tárggyá akarnak tenni, nem fogja felismerni azokat a mozzanatokot, amelyek együtt a megvetés művészetét alkotják.” Egy olyan világban, amelyben az erő törvénye érvényesül, milyen esélye lehet a toleranciát hirdető szabadságnak? „A szabadság tragikus paradoxona: a középszerűek, akik egyedül képesek csak lehetővé

tenni ennek, mármint a szabadságnak a gyakorlatát, nem tudják biztosítani a tartósságát. Mi mindent az ő jelentéktelenségüknek köszönhetünk, és miatta is veszítünk el. Így mindig feladatuk alatt maradnak. Ezt a középszerűséget gyűlöltem, amikor fenntartás nélkül szerettem a zarnokokat, akikről nem mondják majd el soha eléggé, hogy szemben a karikatúrájukkal (minden demokrata operett-zarnok) van végzetük, nagyon nagy végzetük. És ha én kultusszal adóztam nekik, ennek oka az, hogy a parancsolás ösztönétől vezettetve ők sohasem alacsonyítják le magukat dialógusra vagy az érvek felsorolására: ők parancsolnak, rendelkeznek, anélkül hogy tetteiket indokolnák; innen cinizmusuk, amelyet minden erény és bűn fölé emeltem, felsőbbrendűségük, azaz nemességük jelének tekintve, ami az én szememben elkülönítette őket a többi halandótól. Mivel cselekedettel nem tudtam magamat hozzájuk méltóvá tenni, abban bíztam, hogy a szó által érek fel hozzájuk, a szofizma és nagyoztlás gyakorlata révén akartam olyan gyűlöletes lenni a szellem eszközeivel, mint ők a hataloméival, pusztítani a szóval, szétvetni az igét és vele a világot, mindkettejükkel szétrobbanni, és végül romjaik alá temetkezni!⁴² És valóban, Hitler mániákus szószátyársága vagy – a Brasillach által költőnek minősített – Codreanu sejtelmes egyszerűsége elbűjíthat a ciorani frenézis mögött, amely – akarva, nem akarva – még ironikus jelleget is öltött időnként. Ezt így mentegette: „Romániában nem volt igazi demokrácia. Azért voltam antidemokrata, mert a demokrácia nem tudott védekezni. A demokráciát gyengesége miatt támadtam. Olyan rendszer volt, amelyben nem lehetett hinni, mert hiányzott belőle az önfenntartás ösztöne.” Ami Maniu elleni támadását illeti, a magyarázat: „A demokráciának módszeresen kell védekeznie, és bizonyítania kell a vitalitását. De Maniu csak tiszta fogalmakkal harcolt, és ezeknek semmi esélyük sincs a Balkánon.” A romániai pártokat „teljességgel meghaladta a történelem”. „Hitler, a diktátor karrierje a demokrata gyengeség eredménye, csak és kizárólag. Hitler története nagyon egyszerű.”⁴³ Sőt, a történelem is, mert ez „sajnos a nagyhatalmak egymásutánja”,⁴⁴ és – tudjuk – amit arról a kisemberek mondanak, minél kisebbek, annál veszélyesebb. A múlttal való játék veszélyes is

lehet. Cioran részéről inkább önvészélyes, hiszen állandóan felfedett valamit a múltjából, és ugyanakkor igyekezett arra fátylat vetni. Övta a titkát, holott Valérynál olvashatta: „A szellemes ember titka kevésbé titkos, mint egy ostoba titka.”⁴⁵ Nem is kímélte Valéryt, kikészítette, ahogy a jó stilisztza a jó stilisztát, kegyetlenül.

Ciorannak a Vasgárda iránti rokonszenve – egyik minapi elemzője szerint – az 1960-as években hirtelen akkor ért véget, amikor Susan Sontag Amerikában divatba hozta.⁴⁶ Ekkor nyilvánosságnak szánt írásaiból eltűnik a Vasgárda. Naplója maradt a számvetés színtere. Itt már komorabb és őszintébb. „Régi »tévedéseimre« gondolok, és nem tudok sajnálkozni. Mert a sajnálkozással megtipornám ifjúságomat, és ezt semmiképpen sem akarom. Hajdani hevületeim vitalitásomból fakadtak, a botránykeltés és a provokáció szándékából, érvényesülési vágyból – akkori nihilizmusom ellenére. A legjobb, amit tehetünk, múltunk elfogadása, többet nem gondolni rá, holtnak, nagyon holtnak tekinteni.”⁴⁷ Csakhogy ez nem könnyű. „A lelkiismeret-furdalás a vitalitásom és nagy erőforrásom.”⁴⁸ Frivolitása is komor: „Felkelésor első kötelesség: elszégyellni magunkat.”⁴⁹ A relativizálás is komor: „Csak azoknak vannak lelkiismeret-furdalásai, akik nem cselekszenek. A lelkiismeret-furdalás pótolja a cselekvést.”⁵⁰ Önmagát sem kímélte: „Végül mindig elfogadtam azok véleményét, akiket támadtam. (Az Iron Guardnak, amelyet kezdetben gyűlöltem, a főbíám után megszállottja lettem.) [...] Az ellenfél alattomosan legyőzi a jellemtelen embert.”⁵¹ Németországi éveiről is úgy vall, hogy elfelejtkezett egykori szkepticizmusáról. „1934 táján Münchenben voltam. Olyan feszültségben éltem, amelyre ha most is gondolok, belerelegek tőle. Úgy tűnt nekem akkor, nem sok hiányzik ahhoz, hogy vallást alapítsak, és ennek lehetősége a legnagyobb félelmeket gerjesztette bennem. // [...] Azóta megnyugodtam... veszélyesen.”⁵² Annyira, hogy 1967-ben már úgy érezte, múltját sem intellektuálisan, sem irodalmi módon nem tudja „kizsákmányolni”, zavarja.⁵³ A megnyugvás ugyanis az öregség és fáradtság jele a vitalista szemléletben. Ez azért mégsem hagyta cserben. „Amikor az *Ámítások könyvét* írtam románul (25 évesen?), olyan intenzíven éltem,

hogy szó szerint attól tartottam, vallásalapítással végzem... Berlinben és Münchenben gyakran extázisba estem, amelyek életem csúcspontjai maradtak. Azóta csak azok utánzatait tapasztaltam meg.”⁵⁴ A berlini évekre így emlékezett: „Hallucináló, őrült életem – majdnem teljes magányban. Bárcsak lenne bátorságom és tehetségem, hogy felidézsem abból a lidércnyomást! De túl gyenge vagyok ahhoz, hogy belemerüljek olyan borzalmakba. Tény, hogy az a tartózkodás örökre hatott rám. Ez életem negatív csúcspontja.”⁵⁵ Később is úgy érezte, berlini magányában állt a legközelebb a teljes összeomláshoz vagy a szentséghez. „Azt hiszem, néhány kivételes pillanatban súroltam azt a határt, amelyet a szentek gyakran elérnek, és ami őket pozitív szörnyekké teszi, olyanokká, amilyeneket szerencsére vagy balszerencsére nem lehet utánozni.”⁵⁶ Viszont: „»Intellektuális« életem küldetésembe vetett hitemmel kezdődött (*Színéváltozás* korszaka). 23 éves koromban próféta voltam, és azóta ez a hit gyengült, évről évre megtapasztalom küldetésembe vetett hitem gyengülését, abba, hogy hasak. Félek (?), hogy nem a szkeptikus kerekedett fel bennem. A korral szerény lettem, azaz egyre normálisabb. Márpedig egy valamennyire is kiegyensúlyozott embernek nem lehet küldetése, és nem is hihet szenvedélyesen magában. Amikor arra gondolok, hogy 1936-ban (?) Münchenben olyan intenzíven éltem, hogy azt hittem, új vallás támad fel a Balkánon, szenvedélyem ilyen önbizalommal töltött el. Olyan önbizalom, amely megrémített, nem hittem, hogy hosszabb ideig el tudnék viselni hasonló feszültséget.”⁵⁷

1969-ben fellapozta a *Románia színéváltozását*, és „jelenlegi énem nem ismer fel a szerzőt. Ebből látható, hogy a felelősség problémája kibogozhatatlan.”⁵⁸ Más szóval: miért felelős az, aki teljesen megváltozott, változása előtti tetteiért? Ionescónak viszont már azt mondta, hogy „valamiféle intellektuális szégyent” érez, mert hagyta, hogy magával ragadja a Vaszgárda.⁵⁹ Őszintén gondolta, amit beszélgetőpartnerének mondott (és előljáróban idéztem), mert magának is lejegyezte, de történetileg hamis: „A Vaszgárda? Jobboldali Ördögök, az ortodoxia hívei, ideológiailag ellentettjei azoknak, akiket Dosztojevskij leleplezett, de lelkileg nagyon hasonlóak. // Nem román jelenség. A Vg. Főnöke szláv volt. Valamiféle

hetman.”⁶⁰ Hamis, mert a mozgalom vezérkarában erdélyiek szerepelnek, és aztán 1940-ben az erdélyi Sima lett a Kapitány földi helytartója. Nem akarta, vagy nem tudta megérteni a Vaszgárdát. A Vaszgárda szlávny nyilváníttása önfelmentés a románoknak. Ciorannál ennek van némi önkritikus éle, azt sugallja, a románok még ilyesmire sem képesek, de azt is, hogy a románok mentesek az ilyen túlzásoktól. Egyik francia fordítója előtt csak 1975-ben beszélt nyíltabban a Vaszgárdáról, de ítélet nélkül az erőszakpirál fejleményeit idézte fel: Iorga javasolta Codreanu likvidálását, ez vezette be korábban a román világba a politikai gyilkosságot, de a megtorlás is képzeletet felülmúlóan vadállatias lett.⁶¹

Amikor 1978-ben Cioran találkozott Constantin Noicával, aki az 1940-es legionárius „forradalom” egyik vezérpublicistája volt, akkor kiderült, hogy ki miként változott. Cioran radikálisan, szerinte a Vaszgárda: „román forradalom Románia ellen”. Noica meghatározása a régi fasizmus apológiája: a Vaszgárda „az egyetlen román mozgalom, amely ellen Caragiale nem tehet semmit”,⁶² Caragiale, az a klasszikus román író, aki tárcáiban, novelláiban, komédiáiban semmit és senkit sem kímélt, Eminescu fennkölségével szemben ő képviseli az ellentétes pólust a román irodalomban. Egy-egy gyilkos megjegyzése ma is szállóige, amellyel ünneplésnek szánt politikai gesztusokat rögtön nevétségessé lehet tenni. Cioran sohasem hivatkozott rá, pátozzsal és önpátozzsal támadta Romániát, akkor is, amikor a Vaszgárdával rokonszenvezett, és utána is.

1988-ban egy Securitate-ügynöknek sikerült vele interjút készíteni, amelynek hitelét erősen vitatják, de amelynek lehetnek hitelesnek tűnő részei. Például az, amit a legionárius mozgalomról mondott: „Románia történetében a Vaszgárda deliráló, sokkoló és őrült pillanat volt. A mozgalom, amelyet kezdetben nacionalista és keresztény vonások jellemeztek, végül kárhóztos tettekhez vezetett. Euforikus állapot volt, amely valamennyiünket magával ragadott. Olyan fertőző szélsőség, amely elhitette, hogy történelmet csinálunk. Mértéktelen szenvedélyes állapot. Akkor szükségessé megszállottság, később maga a csőd. Fiatalok voltunk, intelligensek, energiától duzzadóak, csatlakoztunk a pillanat és az álom fanatizmusához. Min-

denesetre az a történelem, amelyet más-
képpen akartunk felépíteni, szembekö-
pött minket. Pofán vágott, és elnyomott a
közönyével. Sajnálkozni késő!”⁶³ Vitalista
valóban nem sajnálkozhat, és nem is
gyónhat, mert nem hisz annak tisztító
erejében, viszont ha ezt nyilvánosan
megmondja, az csak rossz vért szülhet
olyan közegben, amely gyónást vár.
„Mint te – írta 1974-ben barátjának,
Arşavir Acteriannak –, már régóta telje-
sen kigyógyultam az ifjúkori lázaktól.
Ebben a vonatkozásban értek kellemet-
lenségek régi »barátok« részéről – végül is
érted, miről van szó. Ha meggondolom,
micsoda tévelygés! Meghülyített minket
az örültség szele. Meg kell mondjam ne-
ked, hogy a hajdani lelkesedés nyomán
sokat szenvedtem (természetesen erköl-
csi értelemben). Mindenünnen és sok-
szor kapok szemrehányásokat. Másrészt
egyetérték veled, semmiképpen sem ille-
ne, hogy megjátsszam azt, aki elszakadt

múltjától, és eljártsszam a kiugrott papot.
Azok már rég elmúlt dolgok, olyannyira,
mintha a prehistóriából bukkannának fel.
Nem is tudod elképzelni, mennyire nem
érdekel a mi »mioritikus« terünk, kivéve
azt a helyet, ahol születtem. Túl sok na-
pot és éjszakát áldoztam egy elitélt, kö-
zönséges, szájalmas és egyértelműen
nem tragikus sorsnak.”⁶⁴ És nem tagadta,
gyakran eszébe jutott Jeni Acterian, leve-
lezőpartnere húga, aki „kétségbeejtőnek
és nevetségesnek” tartotta *Románia szí-
nevéltözését*. „A történelem iránti szomj
minden örültség oka, és sajnos ez a szomj
kiolthatatlan.”⁶⁵

Cioran megtagadta legionárius múlt-
ját, ám ha az újságírók ezt a múltat firtat-
ták, láttuk, félig-meddig kitérő válaszokat
adott, de olyanokat, amelyekben mindig
volt valami igaz is, csak sohasem a teljes
igazság, pontosabban az, amit ő annak
tartott. Naplójában fel-felbukkan a kité-
tel: „Sohasem fogják megtudni...”⁶⁶

■ JEGYZETEK

1. Mariana Sora: *Cioran jadís et naguère. Emil Cioran: Entretien à Tübingen*. L’Herne, Paris, 1988. 81.
2. Cioran: *Entretiens*. Gallimard, Paris, 1995. 28–29.
3. Uo. 44.
4. Uó: *Scrisori către cei de-acasă*. Humanitas, Buc., 1995. 18, 20.
5. Marta Petreu: *Cioran sau un trecut deocheat*. Polirom, Buc., 2011. 403.
6. Carol al II-lea: *Între datorie și pasiune*. II. Șansa, Buc., 1996. 168.
7. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 17.
8. Uo. 43.
9. Uo. 29–30.
10. Cioran: *Cahiers*. Gallimard, Paris, 1997. 585.
11. Uó: *Entretiens*. 279.
12. Uó: *Cahiers*. 556.
13. Uó: *Entretiens*. 216.
14. Uo. 280.
15. Uo. 162.
16. *Pro și contra Emil Cioran*. Coord. Marin Diaconu. Humanitas, Buc., 1998. 68.
17. Cioran: *Despre Franța*. Humanitas, Buc., 2011. 59.
18. Uó: *Œuvres*. Gallimard, Paris, 1995. 1630.
19. Uo. 675.
20. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 238.
21. Uó: *Œuvres*. 582.
22. Maurice Nadeau: *Un penseur crépusculaire*. L’Herne, Paris, 2009. 211.
23. Marta Petreu: i. m. 369.
24. Uo. 325.
25. Uo. 327.
26. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 43.
27. Muzeul Literaturii Române, Buk., Ms. 25142. Emil Cioran levele Petru Comarnescunak. Paris, le 11 Janvier 1947. A levél nyelve francia, eddig román fordításban közölték (*Manuscriptum*, 1998. 1–2. sz. 237–239.), és francia nyelvű munkákban románról fordítják vissza... Cioran: *Opere*. II. Editura Academiei, Buc., 2011. 1164–1166.
28. Robert Darnton: *George Washington’s False Teeth*. W. W. Norton & Company, New York, 2003. 12.
29. Monica Lovinescu: „Acum a plecat!...” In: Emil Cioran: *Razne*. Jurnalul literar, Buc. 1995. 4.
30. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 114.
31. Cioran: *Œuvres*. 581.
32. Uo. 635–636.
33. Uo. 807.
34. Cioran: *Țara mea. Mon pays*. Humanitas, Buc., 1996. 129–140.
35. Cioran: *Œuvres*. 851.
36. Uó: *Cahiers*. 699.

37. Uó: *Scrisori către cei de-acasă*, 189.
38. Tony Judt: *Un passé imparfait. Les intellectuels en France 1944-1956*. Fayard, Paris, 1992. 288.
39. Doris Heres: *Die Beziehungen der französischen Werke Emile Ciorans zu seinem ersten rumänischen Schriften*. Studienverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum, 1988. 25–26.
40. Stelian Tănase: *Cioran și Securitatea*. Polirom, Iași, 2010. 279.
41. Doris Heres: i. m. 41.
42. Cioran: *Œuvres*. 1005–1007.
43. Uó: *Entretiens*. 310.
44. Uo. 311.
45. Paul Valéry: *Œuvres*. II. Gallimard, Paris, 1960. 493. „Le secret d'un homme d'esprit est moins secret que le secret d'un sot.”
46. Mara Magda Maftai: *Cioran și utopia tinerei generații*. Ideea Europeană, Buc., 2009. 125.
47. Cioran: *Cahiers*. 208.
48. Uo. 88.
49. Cioran: *Œuvres*. 1231. (Bövebben: Uó: *Cahiers*. 215.)
50. Uó: *Cahiers*. 262.
51. Uo. 310.
52. Uo. 327.
53. Uo. 515.
54. Uo. 579.
55. Uo. 383.
56. Uo. 646–647.
57. Uo. 761.
58. Uo. 694.
59. Uo. 695.
60. Uo. 833.
61. Sanda Stolojan: *Nori peste balcoane*. Humanitas, Buc., 1996. 13.
62. Uo. 53.
63. Emil Cioran: „Garda de Fier a fost un moment delirant, șocant și nebunesc al istoriei României”. <http://expresul.ro/old/index.php?articole=1&rubrica=25&id=10775> (Utolsó letöltés: 2014. február 12.)
64. Cioran: *Scrisori către cei de-acasă*. 216.
65. Uo. 219.
66. Cavallès: Préface. In: Cioran: *Œuvres*. XXVII.

